

СТАН ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

RESEARCH STATUS OF THE PROBLEM IN FORMATION FUTURE TEACHER'S CIVIL COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION AGRICULTURAL INSTITUTIONS

Стаття присвячена одній з актуальних проблем формування у майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти в умовах магістратури громадянської компетентності. У статті розкрито зміст поняття «громадянська компетентність майбутнього викладача аграрного закладу вищої освіти». Громадянську компетентність майбутнього викладача розглядаємо як сукупність здатностей особистості, які необхідні для самореалізації та взаємодії у суспільстві, готовність до усвідомленого і виваженого вибору, активність у суспільній діяльності відповідно до власної громадянської позиції, відповідальність у суспільній діяльності, уміння і навички комунікації між людьми. Зазначено, що гуманітаризація освіти є передумовою формування громадянських цінностей, громадянської компетентності майбутніх фахівців. При цьому серед суттєвих ознак гуманітаризації освіти можна виокремити: максимальне наближення гуманітарних навчальних дисциплін до потреб майбутніх фахівців; створення умов для розвитку здібностей студентів у різних видах людської діяльності; формування загальнолюдської, професійної, громадянської культури; уміння комунікації, здатність відстоювати свої погляди і переконання на засадах моральних, громадянських цінностей, залучення студентської молоді до різних видів громадської діяльності.

З'ясовано, що громадянська компетентність, розширення та поглиблення знань студентів з культури українського народу, залучення майбутніх викладачів до освоєння кращих народних традицій, історичного досвіду в різних галузях народної культури, розвиток уміння виявляти типологічні й специфічні риси українського менталітету, національної етнокультурної самобутності у процесі вивчення вибіркового дисциплін громадянського спрямування. Зазначено, що формування громадянської компетентності майбутніх викладачів повинне здійснюватися у ЗВО за спеціально розробленими освітньо-професійними програмами, що забезпечується відповідним змістовним наповненням різних видів аудиторної та позааудиторної навчальної та соціально-виховної діяльності. Визначено, що необхідним стає мотивування до вивчення навчальних тем, розділів, дисциплін та бажання студентів опанувати інноваційні напрями діяльності викладачів аграрних закладів вищої освіти.

Ключові слова: громадянська компетентність, викладач аграрного закладу вищої

освіти, гуманітаризація освіти, вибіркової дисципліни.

The article is devoted to one of the urgent problems of the future teacher's formation of higher education agricultural institutions in the conditions of the master's degree in civic competence. The article reveals the meaning of the concept of "future teacher's civil competence of higher education agricultural institutions" We consider the future teacher's civil competence as a set of personal abilities that are necessary for self-realization and interaction in society, readiness for a conscious and balanced choice, activity in social activities in accordance with one's own civic position, responsibility in social activities, skills and communication skills between people. It is noted that the humanitarianization of education is a prerequisite for the formation of civic values and civic competence in future specialists. At the same time, among the essential signs of humanitarianization of education, it is possible to single out: maximum approximation of humanitarian educational disciplines to the needs of future specialists; creation of conditions for the development of students' abilities in various types of human activity; formation of universal, professional, civic culture; communication skills, the ability to defend one's views and beliefs on the basis of moral and civic values, the involvement of student youth in various types of social activities.

It was found that civic competence, expansion and deepening of students' knowledge in the culture of the Ukrainian people, the involvement of future teachers in mastering the best national traditions, historical experience in various fields of national culture, the development of the ability to identify typological and specific features of the Ukrainian mentality, national ethno-cultural identity in the process study of selective disciplines of the civic direction. It is noted that the formation of civic competence of future teachers should be carried out in higher education institutions according to specially developed educational and professional programs, which is ensured by the appropriate content of various types of classroom and extracurricular educational and social-educational activities. It was determined that motivation to study educational topics, sections, disciplines and the desire of students to master the innovative directions of activities of teachers of agricultural institutions of higher education become necessary.

Key words: civic competence, teacher of an agricultural institution of higher education, humanitarianization of education, selective disciplines.

УДК 378.22:005.336.2:316.654
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.31>

Шаров О.О.,
аспірант кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливою умовою розвитку Української держави є сформованість у громадян стійкої громадянської позиції, почуття обов'язку, громадянської

культури. З огляду на це, заклади вищої освіти покликані стати соціальними інституціями, що виконують випереджальну роль у становленні майбутніх фахівців, формування їх світогляду,

громадянської компетентності та здатності до самореалізації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зміст і умови формування громадянської компетентності особистості досліджувалися Ю. Азаровим, О. Беляєвим, І. Корольовим, А. Марковою, М. Михайліченком, О. Пометун, В. Сухомлинським та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність значного інтересу до проблеми формування громадянської компетентності майбутнього викладача аграрного закладу вищої освіти та відсутність фундаментальних досліджень вказаного напрямку зумовили необхідність організації дослідницької діяльності.

Мета статті – розкрити стан дослідженості проблеми формування громадянської компетентності майбутнього викладача аграрного закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Громадянську компетентність майбутнього викладача розглядаємо як сукупність здатностей особистості, які необхідні для самореалізації та взаємодії у суспільстві, готовність до усвідомленого і виваженого вибору, активність у суспільній діяльності відповідно до власної громадянської позиції, відповідальність у суспільній діяльності, уміння і навички комунікації між людьми.

Пошук засобів формування громадянської компетентності майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти в умовах магістратури вимагає побудови організованої системи їх гуманітарної підготовки, оскільки поєднання гуманітарної підготовки з професійною кваліфікацією майбутніх фахівців є однією з важливих складових діяльності закладів вищої освіти.

Виходячи із теорії й практики гуманізації освіти у закладах вищої освіти, можна стверджувати, що гуманітарна освіта ґрунтується на ідеї гуманізму як світогляді визначає мислення, якість фахової підготовки майбутніх фахівців, сприяє формуванню у них громадянської компетентності. Згідно з поглядами вчених [1], «...неувага чи пряма зневага до гуманітарної складової спричинює розгубленість перед ідеалами, добром і злом, прекрасним і потворним, справедливим і несправедливим. Перед нами постає талановита, здібна, конструктивна, творча й одночасно одновимірна особистість, яка творить свій світ за законами «логіки металу», а не «логіки людських взаємин».

Бачиться особливо суттєвим, що гуманітаризація освіти є передумовою формування громадянських цінностей, громадянської компетентності майбутніх фахівців. При цьому серед суттєвих ознак гуманітаризації освіти можна виокремити: максимальне наближення гуманітарних навчальних дисциплін до потреб майбутніх фахівців; створення умов для розвитку здібностей студентів

у різних видах людської діяльності; формування загальнолюдської, професійної, громадянської культури; уміння комунікації, здатність відстоювати свої погляди і переконання на засадах моральних, громадянських цінностей, залучення студентської молоді до різних видів громадської діяльності.

Зазначимо, що дисципліни гуманітарного циклу забезпечують не лише певний рівень знань, але й реалізують виховну мету, яка виявляється в активній громадянській позиції майбутніх фахівців, соціальному партнерстві, здатності відповідально ставитися до своїх прав і обов'язків, культурі взаємин, толерантності, справедливості. Виховання несе в собі значний потенціал у формуванні громадянської компетентності, воно є цілісним процесом розвитку ціннісної сфери майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти.

Цінною для нас є ідея А. Суценка [7] про навчання дисциплін гуманітарного циклу як засобу, який «...сприяє злиттю культури, науки й природи. В результаті чого студенти засвоюють систему базових загальнолюдських (моральних, громадянських, історичних та культурно-гуманітарних) пріоритетів і цінностей: любов як принцип буття, місце людини і ціль у житті, саморозвиток і самовдосконалення, почуття обов'язку, свобода творчості».

Про формування громадянської компетентності як одного із пріоритетних напрямів розвитку і самореалізації молоді наголошується у Законі України «Про освіту». Зокрема зазначається, що метою освіти є «...всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих та фізичних здібностей, формування цінностей необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [4].

Бачиться особливо суттєвим, що серед поставлених завдань в умовах модернізації системи освіти в Україні наголошується на викликах, пов'язаних «... з формуванням активного та відповідального громадянина із розвиненим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків» [5]. Так у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні розкривається зміст громадянської освіти як «...освіта на основі національних та загальнолюдських цінностей, спрямованих на формування і розвиток громадянських компетентностей, які надають особі можливість реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадян, відповідально ставитися до

прав і громадянських обов'язків, дотримуватися їх відігравати активну роль у суспільному житті з матою захисту демократії й верховенства права, а також на усвідомлення громадянами, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» [2]. Безперечно, що зазначена Концепція акцентує увагу на формуванні та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти, що забезпечуватиме утвердження та розвиток демократії.

Аналіз нормативних документів засвідчує, що громадянські компетентності включені до восьми основних компетентностей для навчання впродовж усього життя Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року [6].

Оскільки у науковому дослідженні ми розглядаємо громадянську компетентність майбутніх викладачів вищої аграрної освіти у процесі навчання, зокрема й вибіркових дисциплін, то більш детально проаналізуємо навчальні дисципліни вільного вибору. Згідно Порядку формування та вибору студентами вибіркових дисциплін освітніх програм [3] навчальних план має включати обов'язкові навчальні дисципліни та за наявності вибіркових навчальні дисципліни, об'єднані в блоки, що забезпечують присвоєння додаткової кваліфікації та передбачають відповідне планування часу (навчального навантаження) для вибіркових навчальних дисциплін. Зміст обов'язкової частини навчального плану має формуватися відповідно до переліку і спеціальних (фахових) компетентностей, визначених освітньою програмою. Навчальні дисципліни вільного вибору здобувачів вводяться до робочих навчальних планів освітньої програми і реалізують такі завдання: створення умов для формування індивідуальної траєкторії особистісного розвитку здобувачів; урахування особистих прагнень та уподобань здобувачів щодо своєї майбутньої діяльності; набуття здобувачами компетентностей (soft skills), що відповідають індивідуальній освітній траєкторії здобувачів; забезпечення можливостей поглибленого вивчення навчальних курсів, що не входять до обов'язкової частини підготовки фахівця. При цьому викладачу, плануючи свою роботу зі студентами слід враховувати особливості їх інтересів, ціннісних орієнтацій, мотиваційну структуру ставлень і спрямованість їх діяльності, оскільки це сприяє тому, що ціннісні орієнтації стверджуються в їх свідомості й постають регламентами їх духовно-громадянського зростання [9].

У контексті досліджуваної проблеми варто з'ясувати стан вітчизняної практики щодо формування громадянської компетентності майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти в умовах магістратури. Здійснення аналізу освітньо-професійних програм підготовки майбутніх

викладачів аграрних закладів вищої освіти в умовах магістратури дає підстави стверджувати, що вибіркові дисципліни відіграють стрижневу роль у формуванні досліджуваної компетентності. Розглянемо вибіркові дисципліни, що вивчаються у ЗВО та які покликані продовжити введення майбутніх викладачів у сферу формування громадянської компетентності, розвитку громадянських якостей.

Так, методична реалізація компетентісного підходу у ЗВО пов'язана з використанням таких педагогічних засобів, що своєчасно створюватимуть в освітньому процесі ситуації, за яких відбуватиметься інтеграція набутих знань, умінь та способів практичної діяльності [10]. Виходячи з наведених вище наукових позицій, можна стверджувати, що становлення громадянської компетентності особистості є нагальною потребою сучасного суспільства.

До прикладу у Львівському Національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Гжицького та Запорізькому національному університеті здійснюється розширення і поглиблення знань студентів з культури українського народу, залучення майбутніх викладачів до освоєння кращих народних традицій, історичного досвіду в різних галузях народної культури, розвиток умінь виявляти типологічні й специфічні риси українського менталітету, національної етнокультурної самобутності у процесі вивчення курсу «Українське народознавство і фольклор». Основні національні-особистісні й професійні компетенції можна визначити в тому, що майбутні викладачі повинні знати: основні наукові осередки українського народознавства, дослідження у царині народознавства; етнокультурну історію українців у контексті розвитку громадянського суспільства; фізичні, економічні, геополітичні, етнографічні особливості території України; традиційні особливості громадського і родинного побуту українців; особливості духовного світу українців, їх менталітету, етнотикету; фольклорні твори, адекватно їх сприймати і оцінювати.

Безперечно, що фундаментальними цінностями сучасного світу виступають демократія, свобода, повага гідності та прав людини, солідарність та участь. Відповідно важливість формування громадянської компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних закладів вищої освіти зумовлена їх здатністю й умінями здійснювати зважений і раціональний вибір, критично мислити та аналізувати інформацію, розуміти роль і значення права, толерантно ставитись до інших, активно цікавитися громадським життям. Так у Львівському Національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Гжицького курс «Соціокультурний розвиток молоді у ЗВО» спрямований на формування знань про особистість,

моральні, громадянські цінності майбутнього фахівця, механізми їх соціокультурного розвитку у закладі вищої освіти на компетентнісному підході. Вивчення означеного курсу сприяє становленню майбутніх фахівців як дієвих учасників поступу українського демократичного суспільства, здатних відповідально реалізовувати свої права і обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство у розв'язанні суспільних проблем формувати у них культуру та громадянську компетентність.

Метою курсу «Історія розвитку європейської вищої освіти», що вивчається в університеті є: здійснення аналізу та узагальнення світового досвіду й тенденцій розвитку європейської вищої освіти. Основними завданнями курсу є формування у майбутніх викладачів закладів аграрної вищої освіти системи знань про сутність та соціальне значення європейської вищої освіти й сучасних тенденцій її розвитку; формування навичок самостійного й активного навчання в університеті з урахуванням європейських освітніх тенденцій; формування освітнього середовища, культури забезпечення якості підготовки фахівців. Серед компетентностей можна виокремити здатність діяти соціально відповідально та громадянсько свідомо.

Слід відзначити цікавий досвід щодо формування громадянської компетентності у Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Зокрема, вивчення історичних закономірностей розвитку виховання особистості в різні історичні епохи та здатність творчо використовувати історичні здобутки у професійній діяльності є метою курсу «Ретроспективний аналіз ідей виховання особистості». У процесі навчання означеного курсу у майбутніх викладачів закладів вищої аграрної освіти формується система знань про світовий історико-педагогічний процес та місце української педагогіки в ньому, набуваються професійні навички виховання гармонійно й всебічно розвинутої особистості, виробляється власне бачення розв'язання важливих соціальних проблем, розширюється професійний світогляд, збагачується їх духовна культура. В контексті формування громадянської компетентності майбутніх викладачів основоположним є здатність зберігати та примножувати моральні, громадянські, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історичної ретроспективи виховання.

Метою вибіркової дисципліни «Педагогічна майстерність та етика викладача вищої школи» є розвиток здатності майбутніх викладачів аналізувати й виявляти тенденції сучасної педагогічної науки, формувати актуальні й перспективні напрями навчання й виховання студентів, готовності здійснювати освітню й науково-дослідницьку діяльність на основі гуманістичних і громадянських

цінностей, людиноцентризму, глибокого проникнення у сутність педагогічних процесів, розуміння вікових особливостей студентської молоді. Уміння аналізувати педагогічні процеси для забезпечення мети інноваційного наукового пошуку, створювати умови конструктивної взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу є стрижневим у педагогічній майстерності викладача вищої школи й, відповідно, його здатності будувати освітній процес на компетентнісному підході, формувати громадянську компетентність студентської молоді. Означений курс вивчається магістрами у Національному університеті біоресурсів і природокористування України та Миколаївському національному аграрному університеті.

Свою чергою важливою складовою громадянської компетентності особистості виступає толерантність, яка характеризує її як свідомого й активного громадянина, здатного працювати задля суспільної користі та толерантної взаємодії у соціумі. У Національному університеті біоресурсів і природокористування України курс «Педагогіка толерантності» покликаний ознайомити майбутніх викладачів з поняттям «педагогічна толерантність», її структурою, функціями, сучасними практиками толерантної взаємодії в освітньому процесі, передовим досвідом та особливостями формування толерантної особистості у зарубіжних країнах та Україні, методами та методиками толерантної Інтернет-комунікації, психолого-педагогічними умовами формування толерантності в освітньому процесі ЗВО.

У Дніпровському національному університеті ім. О. Гончара та Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» вивчення вибіркової дисципліни «Права людини в умовах особливого правового режиму» сприяє розвитку у майбутніх викладачів теоретичних знань та виробленню навичок у сфері захисту прав людини, здатності вирішувати справи, керуючись засадами міжнародного права та прав людини, формування поваги до честі й гідності людини як найвищої цінності. Відповідно з вимогами курсу майбутні викладачі повинні знати сутність та співвідношення понять «права», «свободи» та «обов'язки» у контексті правового статусу людини та громадянина та вміти реалізовувати стратегії роботи з інститутами громадянського суспільства для навчання, наукових досліджень та професійної діяльності.

Окрім того, у Дніпровському національному університеті ім. О. Гончара викладається вибірково курс «Бої у політиці й суспільних практиках України та світу». Метою курсу є формування у майбутніх викладачів уявлення про знакові події в українській політиці й суспільних практиках України та світу, становлення зв'язків і взаємовпливів між політикою й суспільними практиками України

та світу, осмислення місця України в глобальному світі, розвиток громадянських цінностей. У процесі вивчення дисципліни є можливим формування таких компетентностей: цінування й повага різноманітності та мультикультурності; здатність зберігати й примножувати культурні, моральні, громадянські цінності, та примножувати досягнення громадянського суспільства на основі розуміння історії, суспільних практик та закономірностей розвитку предметної сфери, її місця у загальній системі знань про розвиток суспільства, техніки й технологій.

Висновки. Отже, на підставі теоретичного аналізу щодо стану дослідженості проблеми формування громадянської компетентності майбутніх викладачів аграрних закладів вищої освіти в умовах магістратури можна відзначити, що процес формування громадянської компетентності ще не став органічно єдиним та відповідним до вимог часу. Не вирішеними, на наш погляд, є питання: неузгодженості програм із загальнонаукових, професійно-орієнтованих програм, фахових і вибіркових дисциплін; неефективне використання міждисциплінарних зв'язків на магістерському рівні підготовки; не розроблено теоретичних основ формування громадянської компетентності майбутнього викладача закладу вищої аграрної освіти і, відповідно, їм технологій навчання й виховання; організаційно-педагогічні умови відповідної підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В.А. Педагогічна поезія внутрішнього духу інженера: проблема відкриття, виховання і реалізації. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2004. №5(9). С. 29–40.
2. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2022-%D1%80#n7>
3. Положення про освітні програми в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. 2018. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u18/polozhennya_osvitno_profesiyna_programa.pdf
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
6. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя: Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18.12.2006. № 2006/962/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975
7. Сущенко А.І. Гуманізація педагогічної діяльності як інноваційний процес. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. праць Запорізького обласного інституту післядипломної освіти. 2003. № 29. С. 34–35.
8. Тернопільська В.І., Бакуліна О.С. Особливості застосування освітніх технологій у формуванні мобільності студентів. *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends: Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2020. р. 370–385.
9. Тернопільська В.І. Теоретичні засади реалізації ціннісного підходу до виховання особистості. *Нові технології навчання*: наук.-метод зб. 2016. Вип. 88. ч.2. С. 21–25.
10. Тернопільська В.І. Формування етичної компетентності майбутніх фахівців у позааудиторній діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 42. С. 183–187
11. Ternopil'ska V., Vasylyeva-Khalatnykova M., Chuiko O., Bakhov I. & Chernukha N. Social Rehabilitation Practices of Inclusion In The Educational Process In Working With Children With Disabilities. *PROPOSITOS Y REPRESENTACIONES*. 2021. Issue. 9.